

XFTAP 14.01.11

А.К. Тазабек

Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан
(E-mail: alisa_tazabek@mail.ru)

Педагогтің сөз шеберлігі – кәсіби құзіреттіліктің басты көрсеткіші

Аннотация. Мақалада жоғары білім беру жүйесінде өзгермелі дүние жағдайында өздігінен шешім жасауға дайын, ғаламданудың сынына төтеп бере алатын, бәсекеге қабілетті, отаншыл, кәсіби-интеллектуалдық әлеуеті жоғары педагог дайындау мәселесінің бүгінгі таңдағы өзекті екендігі айтылады.

Сөзге шеберлік, сөз тазалығын сақтау, оны игеру педагог мамандардың құзіреттілігінің бірі екендігі, ұрпақ тәрбиесіндегі маңызы жөнінде сөз болады. Сонымен қатар педагогтің сөз мәдениетін қалыптастыру жоғары педагогикалық кадрларды дайындауда аса қажеттілігі айтылады. Тіл мәдениеті студенттердің педагогикалық мәдениетін дамытуға ықпал етеді, оқу-тәрбие процесінде маңызды рөл атқарады.

Мақала авторы педагог сөзінің мән-мағынасын ашып, педагог мәртебесінің деңгейін, тұлғалық ерекшелігін бағамдайды. Бәсекеге қабілетті педагог маман даярлауда кәсіби-тілдік құзыреттілігі, өмірлік дағдылары қалыптасқан тұлға тәрбиелеу мәселесі жөнінде кеңінен айтылған.

Түйін сөздер: педагог, жаңа парадигма, антропоэлектік парадигма, кәсіби-коммуникативтік құзіреттілік, сөз мәдениеті, тұлға.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-129-4-77-81>

Түсті: 25.07.19 / **Жарияланымға рұқсат етілді:** 2.08.19

Кіріспе. Қазіргі таңда білім берудің жаңа тенденциялары мен парадигмаларына сай кәсіби-интеллектуалды, кәсіби-коммуникативтік құзіреті жоғары педагог маман даярлау мәселесінің өзектілігі арта түсті. Ал педагог маманның оқыту шеберлігі сөз өнерін игеру мүмкіндігімен байланысты екені белгілі. Болашақ педагог маманның сөз мәдениетін игеруі өскелең ұрпақтың сөз маңызын түйсінуі мен тануына және жас ұрпақтың Тұлға болып қалыптасуына үлкен ықпалын тигізетіні сөзсіз.

Білім берудің жаңа парадигмалары педагогтің болашақ қоғам иелерінің тұлғалық болмысын қалыптастыру мақсатында дүниелік білім мен тәрбиені ұштастыруға мүмкіндік береді. Мұндай парадигмалар қатарында антропоэлектік парадигманы, тұлғаның құндылықтық бағдарын күшейту парадигмасын, білімді интеграциялау парадигмасын, тілге деген сүйіспеншілік парадигмасын, білім нәтижелерін құзіреттіктер түрінде айқындау парадигмасын, оқытуды дүниетанымнан сауаттылыққа қарай бағыттау және т.б. аталады. Осы аталған парадигмалардың қай-қайсысы да педагогтің сөз мәдениеті мен сөйлеу шеберлігін қажет ететіні айқын көрінеді. Мысалы, антропоэлектік парадигма бойынша оқыту үдерісінде оқушы мен оқушы, оқушы мен мұғалім тілдесіміне негізделген қарым-қатынаста сөз мәдениеті талаптарын сақтау маңызды болса, тұлғаның құндылықтық бағдарын арттыра оқыту парадигмасында баланың алған білімді өзінің өн бойына дарытып, түсініп, түйсініп қабылдауында да мұғалімнің сөз әдебі шарттарын ұстануы, оқушылардың өзара әрекеттерінде осы шарттардың жүзеге асуына мүмкіндік беріп отыруы қажет. Өйткені, білім – нақты бір пән бойынша игерілетін ережелер мен заңдылықтар жиынтығы емес, сол пән бойынша алған ұғымдар арқылы қалыптасатын дүниетанымдық маңызы бар түсініктерден құралады. Осындай сипаттағы білім ғана тұлғаның дамуының алғышартына айналады. Сондықтан Елбасы Н. Назарбаевтың «Рухани жаңғыру» бағдарламасында айтылғандай, «табысты болудың ең іргелі, басты факторы білім екенін әркім терең түсінуі керек. Жастарымыз басымдық беретін межелердің қатарында білім әрдайым бірінші орында тұруы шарт. Себебі, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді».

Өзектілігі. Заманауи талаптарға сай бәсекеге қабілетті, интеллектуалдық әлеуеті жоғары, кәсіби маман тәрбиелеу бүгінгі күннің өзекті мәселесіне айналып отырған уақытта еліміздің ертеңі, білім деңгейінің көрсеткіші педагог-ұстаздан алған тәлім-тәрбие мен білімге байланысты болуы заңды. Осы орайда М.Жұмабаев: «Еліміздің аз ғана жылдық ояну дәуіріне баға беру үшін алты алаштың баласы бас қосса, қадірлі орын – мұғалімдердікі.», -деген пікірінің растығын қазіргі заман тағы бір дәлелдей түсті. Сондықтан бұл мақалада педагог маман тұлғасына қандай қасиеттер тән, «педагог» сөзінің мән-мағынасы, «педагогтің кәсіби құзіреттілігі қандай болуы тиіс?» деген мәселелерге оның сөз шеберлігі тұрғысынан тоқталған жөн.

Көне дәуірлерден-ақ «педагог» сөзі діни, мәдени, ғылыми үйретуші, ұстаз ретінде көрініс табады. Ежелгі Қытайда ұстаздарды «ақылгөй тұлға» ретінде, ал Ежелгі Мысырда «ілім-білімнің құдайы» ретінде қабылдаған. Жалпы ұстаздар ерекше жаратылыс иесі деп саналған, оларды тіл, дүние, жаратылыс ұғымдарының қыр-сырымен бөлісетін Тұлға ретінде бағаланып, терең білім иесі, ойшыл ретінде дәріптелген [7, 117 б.]. Сондай-ақ, ұстаздарды ізгіліктің, жақсылықтың жаршысы ретінде, қоғамды тәрбиелеуші, маңызды қызмет иесі ретінде қабылдаған.

Ислам дінінде мұғалім мамандығы «Ұстаз - тәрбиелеуші» ұғымынан бастау алады. Ол адамзатты ғылымды сүйеге, танымға құштарлыққа үндейтіні Құран Кәрімнің беташар сүресінің Алланы «Рабби - тәрбиелеуші» мағынасында ұлықтаумен басталуынан көрінеді. Мұсылмандар пайғамбары Мұхаммедке (с.ғ.с.) келген алғашқы уахидің «оқы, оқы, оқы...» деп басталуы адамды ізгілікке бастаушы ғылым-білімнің маңызын, осы ілімді шәкірт жүрегіне егуші ұстаз қызметінің маңызын аңғартады. Осы турасында Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.): «Ілім үйреніп, одан соң оны басқаларға үйретпеу – мол дүние жинап, оны керегіне жаратпай, көміп қойғанмен бірдей», - дейді. Ал, үйрету үдерісінде мұғалімнің аса талғампаздықпен қолданатын сөз қорының молдығы, сол қорды шәкірттердің жүрегіне жеткізерліктей шеберлігі болуы – басты шарт.

Жас ұрпақтың кемел, бәсекеге қабілетті, тәрбиелі, рухы өр тұлға болып қалыптасуына қызмет ету – педагогтің негізгі міндеті. Ал, тәрбие берудің негізгі құралы – тіл. «Білім – тұл, тілден шығып есілмесе», - дейді Жүсіп Баласағұн. Тілдік білімді оқушының саналы әрекетін дамытатын, өмірлік қажеттілігін анықтайтын тегеурінді тетікке айналдыру үшін сол білімнің өзегінде, біріншіден, өзіндік көзқарас, дүниетаным мен сенім қалыптастыратын, екіншіден, ортаға тез бейімделу, жаңа ақпаратты түсіну, қабылдау, өзгелермен қарым-қатынас жасай алу қабілеттерін дамытатын компоненттердің қатар қамтылуына назар аударылуы қажет» [5, 3 б.].

Мектепте сабақ беретін кез келген мұғалімнің бойынан көзқарас ізгіліктілігі, дүниетаным кеңдігі, кәсіби шеберлік, адамдармен қарым-қатынастың жоғары мәдениеті өзара бірлікте көрінуі тиіс. Мұғалімнің балаларға эмоциялық қолдау жасай білуі оның тек қана білімі мен тәжірибесінің молдығын дәлелдемейді, сонымен қатар оның әрбір субъектінің өміріне, көзқарасына бей-жай қарай алмайтын ішкі жан дүниесінің байлығын да паш етеді.

Педагогтің тәрбие жүйесінде оқушымен қарым-қатынас өнегелік іс-әрекеттің сипатында болу керек. Педагогтің өнегелік іс-әрекеті рухани және адамгершілік принциптерге негізделеді. В.А. Сухомлинский: «Мұғалімдік мамандық – бұл адамтану, адамның күрделі және қызықты, шым-шытырығы мол рухани жан дүниесіне үңіле білу. Педагогикалық шеберлік пен педагогикалық өнер – ол даналықты жүректен ұға білу болып табылады», дейді. Педагог баланың рухани дүниесіне әсер етуші, қоғамдық қарым-қатынастың негізін салушы ретінде қызмет еткенде ғана оның кәсіби білігі арта түспек.

Зерттелетін нысанның талқылануы. Білім нәрін оқушы бойына сіңдіруде педагог тұлғасының санқырлы екендігіне көз жеткіземіз. Шынайы педагог – синкретті тұлға. Педагог – тәрбиеші, мұғалім, ойшыл, шешен, әдіскер, ақылгөй, өміріне бағыт беретін жетекші,

көшбасшы. Педагог-білім берудің деңгейін көтеру, жаңаша ойлау, жаңа технологиялармен қаруланған маман ретінде де өз дәуірінің интеллектуалды тұлғасына айналуы үшін қажетті талаптың бірі – оның сөз шеберлігінің жоғары болуы.

А. Байтұрсынұлы өзінің «Ақ жол» кітабында педагог жайында мынадай пікір айтады: «Жақсы мұғалім мектепке жан кіргізеді, басқа ...кемшілігі болса, мұғалімнің жақсылығы жабады, біліндірмейді. Мұғалім нашар болса, сайлы мектепте отырып сабақ бере алмайды. Мұғалімдік оңай нәрсе емес» - дейді [1, 259 б.]. Демек, педагогтің білімді, қабілетті болуы мектеп іргетасының мықты, тұғыры биік болуына ықпалы зор. Педагогтің сөз шеберлігін берік ететін негізгі алғышарттың бірі – ойшылдығы. Оқушының таным мен түсінігіне сай ой қозғау, ойын көркем жеткізу педагогтің шеберлігін қажет ететін қасиет. Осы турасында Ж. Аймауытов: «Мұғалім ойлау заңына жетік болса ғана оқытуы дұрыс жүріп, шәкірттері білімді, ойшыл адам болып шықпақ. Ой жүйесі мұғалімді ойлау өнеріне үйретеді, шәкіртті ой дағдысына жаттықтырады,» -дейді [2, 84 б.]. Демек, оқушының ойлау дағдысын жетілдіру оның сөйлеу әрекеттерін кешенді дамытуға ықпалын тигізеді. Өйткені, сөйлеу мен ойлау – бір-бірімен тығыз байланыстағы, өзара шарттас әрекеттер. Сөз – ойдың сыртқа шыққан көрінісі, тұлғалық мәдениеттің көрсеткіші.

«Сөз қадірін білгенің – өз қадіріңді білгенің» дейді дана халқымыз. Өз кәсібінің маңызын түсінген педагогтің сөйлеу шеберлігін игеруге талпынуы өз оқушысының сезіміне, мақсат қоя білуіне, өзіндік ой қалыптасуына мүмкіндік беретін әдістемелік шеберлік жолдарын іздеуге, табуға, жүзеге асыруға жетелейді. Оның барлығы педагогтің сөз мәдениетіне келіп тіреледі. Ал, сөз мәдениетінің жоғарғы сатысы – шешендік. Шешен, ділмәр сөйлей білу – педагог маман құзыреттілігіне қойлатын талаптың бірі ғана емес, бірегейі. Болашақ педагог тәрбиелеу үдерісінде ол қай пәннің мұғалімі болса да, бәрібір, көпшілік алдында сөз арқылы әсерлі сөйлей білу әдебін, ойын анық, таза жеткізе білу дағдысын қалыптастыруға баса көңіл аударып, сөз мәдениетін арнайы пән ретінде оқыту жүзеге асырылуы тиіс. Себебі өзі сөз шеберлігін игерген оқытушы ғана өзгелерге шебер сөйлеудің үлгісін беріп, оны талап ететін болады, пәндік біліммен қатар оқушысын сөз мәдениетінің қыр-сырына баулиды, дағдыландырады.

Педагогтің сөз шеберлігін меңгерудің аса маңызды, кезек күттірмейтін мәселе екендігін академик Р.Сыздық былай дәйектейді: ««Сөз мәдениеті», «дұрыс сөйлеу мәдениеті», «сауатты жазу дағдысы» дегендерді тек бөлінген сағаттың бойында ғана үйреніп шығуға болмайды. Тіл мәдениетін, сөзді дұрыс қолданып, дұрыс дыбыстап, дұрыс жазу дағдысын бала мектеп табалдырығын аттаған күннен бастап, оны бітіргенге дейін (тіпті одан кейін де) үзбестен игертуді тек тіл мен әдебиет пәні мұғалімдері ғана емес, барлық пәннен сабақ берушілер сезініп, күш жұмсағанда ғана ана тіліміздің табиғи қасиетін, ғасырлар бойы жиналған мол қазынасын, бабалар қалдырған көркемдік құдіретін сақтай аламыз. Әсіресе, бүгінгі осал тұсымыз – сөйлеу үстінде сөздерді дұрыс айтпау, яғни орфоэпиялық нормаларды білмеу, оған мән бермеу сияқты кеселдерден арылуға, ең алдымен, мектеп күш салуы керек. Ол үшін сөзді сазына келтіре айта білуді мұғалімдердің өздері жақсы меңгерулері қажет... Тәрбиешілер мен мұғалімдер – жасөспірімдерді тек тәрбиелеп, білім берушілер ғана емес, сонымен қатар тіл үйретушілер, тілдің байлығы мен әсемдігін бала бойына сіңірушілер» [2, 213]. Ғалымның бұл байламы педагогтің сөз мәдениетін игерту жолындағы міндетін нақтылауға мол мүмкіндік береді. Демек, сөз мәдениеті – педагог мамандардың кәсіби құзіреттілігіне қойылатын басты талаптың бірі болуы тиіс. Бұл жерде тілдік қатынас өзара пікір алысу, түсінісу, сөйлесу деген ұғымдардан гөрі тереңірек тілдік қатынас үстіндегі сөз әдебі нормалары мен сапаларына сай ауызша және жазбаша тіл заңдылықтарын меңгеру, дұрыс қатынас жасауға қол жеткізетін тілдік құралдарды тиімді, функционалдық сауаттылық тұрғысынан пайдалана білу мағынасын қамтиды.

Жоғарыда айтылған тұжырымдардан шығатын түйін: қазіргі таңда педагогикалық жоғары оқу орындарының барлық мамандықтарында «Педагогтің сөз

мәдениеті» пәнін оқыту – кезек күттірмейтін басты міндет. Мұндай қадам, біріншіден, болашақ педагог мамандардың сауатты ұрпақ тәрбиелеудегі кәсіби деңгейін арттырса, екіншіден, ұлт мұғалімінің қазақ тілінің бай да шұрайлы тілінің қасиетін түйсініп, бойына сіңіруіне ықпал етеді, үшіншіден, кәсіби интеллектуалды маман даярлаудың негізгі бағытын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін тың жол ашпақ.

Педагогтің кәсіби-коммуникативтік құзіреттілігінің бірі - тілдің тазалығы мен жүйелі сөйлеу әдебін сақтау. Тілді шұбарламай ойын дәл, анық жеткізу педагогтің коммуникативтік құзіреттілігін танытады. Ал, сөздің тазалығы – шешен, ділмәр сөйлеумен астасып жататын егіз ұғым. Осы жайлы жазған ғалым Ж. Дәулетбекова педагогтің кәсіби-коммуникативтік құзіреттілігі мен қатысымдық қабілеттеріне жіті тоқталып, олардың аражігін ашып нақтылайды. «Коммуникативтік құзірет – мұғалімнің сөйлеу шеберлігі мен шешендігі. Өз ойын анық, түсінікті, дәлелді, жүйелі, мәнді етіп жеткізе алмайтын мұғалімге білім беру саласында орын жоқ! «Сақау мұғалім» – болашақтың хас жауы. Сондықтан педагог мамандар даярлайтын жоғары оқу орындары келешек мұғалімнің, мейлі ол қай пәннің мұғалімі болсын, бірінші кезекте оның кәсіби құзіреттілігі ретінде сөйлеу мәдениетін қалыптастыруға мән беруі тиіс»-дейді [5,140].

Қорыта айтқанда, педагогтің сөз мәдениетін қалыптастыру – болашақ ұрпақтың, сол арқылы келешек қоғамның мәдени деңгейін арттырудың басты тетігі. Өйткені мемлекеттік тілдің өз мәртебесіне сай салтанат құрып, жүзеге асуы қоғам мүшелерінің оған деген қатынасына келіп тіреледі. Ал, тілге қатынас мектептен басталатынын ескерсек, оған ең алдымен мектеп мұғалімдерінің бұл мәселенің байыбына барып, өремен ұғып, түсінуі және оны іс жүзінде жүзеге асыруы алғышарт қалыптастырады. Сондықтан да болашақ педагог мамандардың кәсіби-интеллектуалдық әлеуетін арттырудың маңызды бір жолы ретінде барлық факультеттеріне «Педагогтің сөз мәдениеті» атты арнайы курс енгізіп, мұғалімнің сөз шеберлігін шыңдауды жолға қою қажет. Сонда ғана заманауи педагог бойынан табылуы тиіс қабілеттер мен қасиеттер маманның кәсіби құзіреттілігімен ұштасатыны даусыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Байтұрсынов А. Ақ жол / А. Байтұрсынов. –Алматы: Жалын,1991. 464 б.
2. Аймауытов Ж. Бес томдық шығармалар жинағы/ Ж. Аймауытов - Алматы: Ғылым, 4т. 1998. -456 б.
3. Сыздық Р. Тілдік норма және оның қалыптануы/ Р. Сыздық –Алматы: Елорда, 2001. – 230 б.
4. Уәлиев Н. Сөз мәдениеті/ Н. Уәлиев –Алматы: Мектеп, 1984. – 119 б.
5. Дәулетбекова Ж.Т. Сөз мәдениеті – тілдік білім нәтижесі./ Ж.Т.Дәулетбекова. -Алматы, 2018. - 240 б.
6. Сыздық Р. Сөз сазы/ Р.Сыздық – Алматы: Санат, 1995. – 119 б.
7. Ильин Г. Л. Эволюция понятия «учитель» // Педагогика. – 2018-Т.2. №2.-С. 117-121.
8. Рахметова С. Қазақ тілін оқыту методикасы / С. Рахметова -Алматы: Рауан, 1991.- 184 б.

А.К. Тазабек

Международный казахско-турецкий университет им Х.А.Ясави, Туркестан, Казахстан

Речевое мастерство педагога - главный показатель профессиональной компетентности

Аннотация. В статье говорится о том, что в системе высшего образования актуальна проблема подготовки педагогов с высоким профессиональным, интеллектуальным уровнем, патриотичных, конкурентоспособных, способных самостоятельно решать проблемы в условиях меняющегося мира, выдержать критику глобализации. Мастерство, соблюдение чистоты речи, глубокое освоение языка являются одними из главных компетенций педагогических кадров. В статье подчеркивается необходимость

формирования культуры речи педагога при подготовке высококвалифицированных педагогических кадров. Языковая культура способствует развитию педагогической культуры студентов, играет важную роль в учебно-воспитательном процессе.

Автор статьи раскрывает суть слова «педагог», оценивает уровень статуса педагога, его личностные особенности. Широко освещены профессионально-языковые компетенции в процессе подготовки конкурентоспособных педагогических кадров, проблема воспитания личности с сформированными жизненными навыками.

Ключевые слова: педагог, новая парадигма, антропоцентрическая парадигма, профессионально-коммуникативная компетенция, культура речи, личность.

A.K. Tazabek

Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

The skill of the teacher is the main indicator of professional competence

Abstract. The article states the problem of training teachers with high professional intellectual, patriotic, competitive, be able to solve problems independently in a changing world, be loyal to the criticism of globalization. All these are relevant in the higher education system. Teachers' language accomplishment, purity of their speech and improvements of speaking skills are one of main competences of pedagogical professions. The importance of younger generation education and the necessity of formation the teacher's speech culture in training highly qualified teaching staff are emphasized in the article. Language culture contributes to the development of pedagogical culture of students, plays an important role in the educational process.

The author reveals the essence of notion "the teacher", assesses the level of the teacher's status and personal characteristics. Teaching the competitive teaching staff is widely covered the problem of individual education and life skills, which forms a professional language competence,

Keywords: teacher, new paradigm, anthropogenic paradigm, professional-communicative, culture of speech, personality.

References

1. Bajtursynov A. Ak zhol [White road] (Zhalyn, Almaty, 1991, p. 464). [in Kazakh]
2. Ajmauytov Zh. Bes tomdyk shygarmalar zhinagy [Five-volume collection], 4 volume, (Science, Almaty, 1998, 456 p.). [in Kazakh]
3. Syzdyk R. Tildik norma zhane onyn kalyptanuy [The linguistic norm and its laws] (Elorda, Alma-Ata, 2001, 230 p.). [in Kazakh]
4. Ualiev N. Soz madenieti [Culture of speech] (School, Almaty, , 1984, 119 p). [in Kazakh]
5. Dauletbekova Zh.T. Soz madenieti – tildik bilim natizhesi [The culture of speech is the result of language education] (Almaty, 2018, 240 p). [in Kazakh]
6. Syzdyk R. Soz sazy [The Power of the Word] (Almaty, Category, 1995, 119 p). [in Kazakh]
7. Il'in G. L. Jevoljucija ponjatija «uchitel'», [Evolution of the teacher "Teacher"], Pedagogika [Pedagogy], 2(2), 117-121 (2018) [in Russian]
8. Rahmetova S. Kazak tilin okytu metodikasy [Methods of teaching the Kazakh language] (Rauan, Almaty, 1991, 184 p.). [in Kazakh]

Автор туралы мәлімет:

Тазабек А. К. – филология магистрі, докторант, Қожа Ахмет Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан, Қазақстан.

Tazabek A. K. - Master of Philology, PhD student, Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.